

MAHLAS BEYİTLERİNDEN HAREKETLE LEYLA HANIM DİVANI'NDA BENLİK ALGISI VE BENLİK SAYGISI

From Mahlas Verse, Self Perception And Self-Respect In Leyla Hanım's Divanı

Musa TILFARLIOĞLU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, musa_edebiyat@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-8916-6669.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 14.03.2023
Kabul/Accepted: 26.04.2023

DOI:10.20322/littera.1265062

Anahtar Kelimeler

19. yüzyıl, divan şiiri, Leyla Hanım, benlik, benlik saygısı.

ÖZ

Kişinin kendisini değerlendirme ve tanıma biçimi olan benlik/kendilik kavramı Kur'an-ı Kerim ve Arap dilinde nefis, Batı dillerinde ise "self, ego" sözcükleri ile karşılanmaktadır. Birçok tanımı olan benlik kavramı; genel olarak insanın kendi kişiliğine ait düşüncelerinin toplamı, kişinin kendisini diğerlerinden ayırt etme ve değerlendirme biçimidir ve insanın kendisine karşı beslediği çeşitli duygulardan meydana gelir. Benlik kavramını oluşturan bu duygular arasında benlik saygısı/izzet-i nefis, üstünlük/aşağılık, şeref/haysiyet vb. duygular yer almaktadır.

Hayatın bütün yönlerini aktarma imkânı sunan şiir kendisini kaleme alan şairin hayatını ve kendini anlatmasına da olanak sağlamaktadır. Özellikle manzumelerin mahlas beyitleri, şairlerin benlikleri ve benlik saygıları ile çok önemli ipuçları barındırır. Ayrıca mahlas beyitleri şairlerin sadece kendi duygu ve düşüncelerini değil, gerçekleri dile getirdikleri bölüm olarak da dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra mahlas beyitleri şairlerin doğrudan kendilerine has duygu, düşünce, algılama ve yorumlarını ortaya koydukları bölümdür.

19. yüzyılda yaşamış divan şairleri arasında önemli bir yere sahip olan Leyla Hanım aynı zamanda altı yüz yıllık divan şiiri geleneği içerisinde divan sahibi olan az sayıda kadın şairden biri olduğu için Türk edebiyatı tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Konu ve üslup bakımından zarif şiirler kaleme alan Leyla Hanım'ın şiirleri aynı zamanda sade ve akıcı bir dille sahiptir. Şiirleri konu ve ifade bakımından da zariftir. Divan şiiri geleneği içerisinde şiirler kaleme alan şair, kimi zaman gelenek dışına çıkarak kendisine özgü söyleyişler dile getirmiştir. Şairin kaleme almış olduğu manzumelerin mahlas beyitlerinde benlik ve benlik saygısı ile ilgili düşüncelerini dile getirdiği görülmektedir. Bu çalışmada Leyla Hanım'ın kaleme aldığı manzumelerin mahlas beyitlerinden hareketle benlik algısı ve benlik saygısı açıklanmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Self-concept, which is a way of evaluating and recognizing one's self, is met with the words nafs in the Qur'an and Arabic language, and "self, ego" in Western languages. Self-concept with many definitions; In general, the sum of the thoughts belonging to one's own personality is the way of distinguishing and evaluating oneself from others, and it consists of various feelings that a person has towards himself. These emotions that make up the self-concept include self-esteem/self-esteem, superiority/inferiority, honor/dignity, etc. emotions are included.

Poetry, which offers the opportunity to convey all aspects of life, also allows the poet who wrote herself to tell about her life and herself. Especially the pseudonym couplets of the poems contain very important clues with the selves and self-respect of the poets. In addition, pseudonym couplets draw attention as the part where the poets not only express their own feelings and thoughts, but also the facts. In addition, pseudonym couplets are the part in which poets directly reveal their unique feelings, thoughts, perceptions and interpretations.

Leyla Hanım, who has an important place among the divan poets who lived in the 19th century,

Keywords

19th century, divan poetry, Leyla Hanım, self, self-esteem.

also has an important place in the history of Turkish literature, as she is one of the few women poets who have a divan within the six-hundred-year-old tradition of divan poetry. The poems of Leyla Hanım, who wrote elegant poems in terms of subject and style, also have a simple and fluent language. Her poems are also elegant in terms of subject and expression. The poet, who wrote poems in the tradition of Divan poetry, sometimes went outside the tradition and expressed his own idioms. It is seen that the poet has expressed her thoughts about self and self-esteem in the pseudonym couplets of the poems she wrote. In this study, it will be tried to explain the self-perception and self-esteem based on the pseudonym couplets of the poems written by Ms. Leyla.

Atıf/Citation: Tılfarlıoğlu, M. (2023), "Mahlas Beyitlerinden Hareketle Leyla Hanım Divanı'nda Benlik Algısı ve Benlik Saygısı", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/2, 341-365.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Musa TILFARLIOĞLU, musa_edebiyat@hotmail.com

GİRİŞ

Bireyin kendi karakterine ait fikirlerinin bütünü olan benlik, kişinin kendini tanıma ve değerlendirme şeklidir. Farklı kaynaklarda benlik ile ilgili birbirine yakın tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Benlik; "bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet" (Türkçe Sözlük, 2011: 308), kişinin kendisini bilme ve değerlendirme şekli olarak ifade edilen ve kişiliğin dışı yansıyan öznel/subjektif yanı (Baymur, 1995: 267), insanın kendini tanımasına ve kendisini "im" ve "ben" gibi sözcüklerle göstermesi (Yıldız, 2006: 88), kişinin kendi özellikleri, kıymeti, becerileri, değer hükümleri, hedef ve ülkülerine yönelik fikirlerinin dinamik bir örüntüsü, kendisi hakkında kavrayabildiği düşüncelerinin, duygularının ve davranışlarının bütünü (Köknel, 1999: 65) şeklinde tanımlanmaktadır. Benliğin genel olarak tanımı yapılacak olursa, kişinin kendini diğer insanlardan ve her şeyden farklı benzersiz bir bütün olarak idrak etmesi, bu durumun farkında olması ve bu biçimde şuurlu olunan tümel varlık şeklinde ifade edilebilir (Budak, 2000: 123). Benlik, insanda bulunan farklı duyguların bir araya gelmesiyle oluşur ve bunlara benlik duygusu adı verilir. Benlik duygusunu oluşturan başlıca duygular arasında şeref/haysiyet, benlik saygısı/izzet-i nefis, üstünlük/aşağılık duyguları yer almaktadır (Peker, 1993: 58-60). Farklı duyguların bir araya gelmesiyle oluşan benliğin, bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki farklı katmandan meydana geldiği söylenebilir. İnsanın kendi hakkında ne hissettiği ve kendisi hakkındaki değerlendirmeleri benliğin duyuşsal yönünü dolayısıyla benlik saygısını gösterir.

Kişinin kendini beğenme derecesini gösteren, benliğin duyuşsal yönünü oluşturan benlik saygısı, benlik mefhumunu ne ölçüde sevdiğinin ve kabul ettiğinin bir ölçüsü ya da kendisi için ne kadar saygın olduğunu gösterir (Kimter, 2008: 28).

Kişinin kendisine kıymetli olduğuna ilişkin düşüncesini oluşturan benlik saygısı, kişinin toplum içerisindeki tavırlarını etkileyen ve durumlar karşısında nasıl tepki vereceğini tayin eden önemli bir oluşumdur. Bundan dolayı benlik saygısının temelinde hüner, onur, bütünlük, kişinin gerçek halinin kabullenilmesi ve kabul edilirlilik hissi vardır. Bunun yanında benlik saygısı, insanın özel ihtiyaçlarının bilincinde olması ve bunlar için makul kanaat etme kapasitesini de içine almaktadır.

Kişinin benlik saygısı, yaşam süresi içerisinde kendi şahsını nasıl değerlendirdiğine bağlıdır. Kişi kendisini yetersiz bir eğitimci, kötü bir eş veya iyi bir aşçı, yetenekli bir şair olarak görebilir. Kişinin kendisi hakkında yapmış olduğu bu tür değerlendirmeler bizim benlik saygısını meydana getirir. Kişi eğer olumlu yönlerini ön plana çıkarabiliyorsa o zaman benlik saygısını yüksek seviyede tutmuş olur, eğer olumsuz özelliklerini ön plana çıkarıyorsa o zamanda benlik saygısını alt düzeyde tutmuş olur. Bu nedenle benlik saygısı kişinin kendini yorumlarken ortaya koymuş olduğu davranışın yönüyle yakından ilişkilidir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi benlik saygısı, ihtiyaç, yeterli olma duygusu, davranış, başarı için lazım olan şart, yaşam tarzı, akıl sağlığı göstergesi gibi farklı anlamlarda incelenmesine rağmen araştırmacıların büyük bir bölümü bu kavramı çok yönlü olarak ele alıp dört ana konu üzerinde irdelenmişlerdir. İlk olarak temel kabullenilme, ikinci olarak diğer kişiler tarafından kabul görme ihtiyacı gibi birtakım şartların karşılanmasıyla ortaya çıkan duruma bağlı kabullenilmedir. Üçüncü olarak ise kişinin kendi benliğiyle ideal benliğinin uyumudur. Dördüncüsü ise kişinin diğer insanlara göre kendisini değerlendirmesidir (Kımtar, 2008: 24). Bu nedenle yukarıda ifade edilen dört temel husus benlik saygısının oluşmasında temel birer kıstas özelliği göstermektedir. Ancak dünya üzerindeki milletlerin ve insanların farklı yapıya ve karaktere sahip olması benlik saygısı kıstaslarının kişiye ve kültüre göre değişiklik gösterebileceğini de unutturmamalıdır. İnsan ve toplum hayatında bu kadar etki olan benlik saygısı kavramı mütevazılık/aşağılık duygusu, fahiye/kibir/büyükleme gibi duygu ve kavramlarla ilişki içerisinde.

Kibrin zıddı olarak Kur'an-ı Kerim ve hadislerde oldukça fazla geçen tevazu sözlüklerde "alçak gönüllülük, kendi itibar ve derecesini başta Yaratıcı olmak üzere diğer insanlar karşısında düşük görme şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanlar arasında takdir gören faziletli bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı manevî yünden yücelten bu güzel tavır, divan şairleri tarafından tavsiye edilip methedilen bir ahlaki güzellik olarak şiirlerine konu edinilirken kendilerinin de özendikleri davranış olmuştur. Gurur ve kibirden uzak durarak mütevazı olunabileceğini bilen divan şairleri kaleme almış oldukları eserlerine "âciz, fakîr, abd-i âciz, pür-kusûr, pür-günâh, bî-çâre, duâlarınıza muhtâç, günahkâr, hakîr, mücrim, câhil, ümmî, sefil, bendeniz" vb. gibi kendisini karşısındakinden aşağı gördüğünü belirten sözcükler iliştiirmişlerdir.

Tevazu kelimesinin zıt anlamlısı olan ve "Fahr" kökünden türeyen fahiye sözlüklerde; büyükleme, böbürlenme, övünme, kıvanç duymak vb. anlamlarda geçmektedir. İnsanın diğer insanları hakir görmesi, onların kendisinin karşısında el pençe divan durmasını beklemesi, onları arzu ve isteklerinin peşinden sürüklemeyi arzu etmesi olan kibir; İslam âlimlerince Allah'ın muazzam iktidarına itaatsizlik ve başkaldırmaktan başka bir şey olmadığı için kibir sahibi kişiler asi olarak nitelendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah, insanların bu şekilde bir tutum içerisinde olmalarını şiddetle kınamış ve yasaklamıştır (İzutsu, 2013: 195). Ancak gerçekte büyük olan kişinin kendi büyüklüğünün bilincinde olması kibir olarak görülmemektedir. İslam dininde buna izzet ve vakar denilmiştir (Öztürk,1993: 111). İnsanın kendisini olduğundan büyük, yetenekli ve değerli görmesini ifade eden kibir ile izzet-i nefis ya da benlik saygısı aynı şeyler değildir. İnsanın kendini olduğundan büyük/değerli veya olduğundan

küçük/değersiz görmemesi olan benlik saygısı gerçektir. Ancak kibirli insanın yüksek benlik saygısı gerçekçi olmayıp sadece görünüşte olan bir yanıltmadır. Divan şairlerinin manzumelerin bazı bölümlerinde görülen fahriye bazı şairlerde kibre karşılık gelirken kendi şairlik yeteneğinin farkında olan kimi şairlerde ise izzet ve vakar olarak değerlendirilebilir.

Kaside nazım şeklinde bir bölümün adı olan fahriye, şairin kendisi ve sanatıyla övünmesi anlamına da gelmektedir. Kaside nazım şeklinde dua bölümünden önce methiye bölümünden sonra gelen ve şairlerin çoğunlukla vazgeçmediği fahriye bölümü, methiye bölümünde olduğu gibi mübalağalı ifadelerle, şairin kendisini övdüğü bölümdür (Bahar, 2022: 49). Fahriye denilince akla ilk olarak kasideler gelse de şairlerin farklı nazım şekilleri içerisinde bir veya birkaç beyit ile fahriye bölümüne yer verdiklerini görmek mümkündür.

Divan şiiri geleneği içerisinde çok sayıda şairin sayısız beyitler arasında hayatının her yönünü, kişinin farklı güçsüzlüklerini, erdemlerini, hayallerini, gerçekçi olmayan planlarını, ideal ve hedeflerini tespit etmek muhtemeldir. İnsanoğlunun yaşamış olduğu hayat ve kendisi bu şiire bütünüyle yansımıştır. Bu nedenle günümüzde insana ilişkin yapılmış pek çok tespitin daha öncesinde divan şairleri tarafından yapılmış olduğunu, "iyilik-güzellik" adına aranan erdemlerin divan şairinin kendi üslûbuyla değindiği görülmektedir.

1. Leyla Hanım Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

Divan şiiri geleneği içerisinde yetişmiş şairlerden birisi de 18. yüzyılda yaşamış olan Leyla Hanım'dır. Gelenek içerisinde yetişip eser veren şairin hayatı hakkında verilecek olan kısa bir bilginin konunun daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır. Kaynaklarda İstanbul'da doğduğu belirtilen Leyla Hanım'ın, doğum tarihi hakkında ise kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fatin Hâtimetü'l-Eş'âr isimli tezkiresinde Leyla Hanım'ın babasının Sudûrdan Moralizâde Hâmid Efendi olduğunu söylemektedir. Babasını çok seven Leyla Hanım, onun ilim ve irfanına çok büyük saygı beslemiş ve babasının vefatı üzerine ona duyduğu saygıyı göstermek maksadıyla "murabba" nazım şekliyle 9 bentlik bir mersiye yazmıştır. Keçecizâde İzzet Molla'nın ablası olan Hadîce Hanım şairin annesidir. Leyla Hanım'ın kaynaklarda zikredilen Atâullâh Mehmed ve Nurullâh Mehmed adında iki erkek kardeşi vardır. Fakat divanda yer alan bir terki-bendden anlaşıldığına göre Leyla Hanım'ın genç yaşta ölen Hâlid adında bir erkek kardeşinin olduğu söylenebilir.

Aydın bir aile çevresinde yetişmiş olan Leyla Hanım, ilk eğitimini aile çevresinden almıştır. Kaleme almış olduğu şiirlerinden şairin okuyan, yazan, edebiyatla içli dışlı aydın bir aile tarafından yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Edebiyat eğitimini dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dan alan Leyla Hanım dayısı İzzet Molla'yı her zaman üstadı olarak anmış, onun öğrencisi olmakla gurur duymuş ve ona saygı göstermekte hiçbir zaman kusur etmemiştir. Nüfuzlu bir aileye sahip olan Leyla Hanım ailenin vermiş olduğu imkânlar dâhilinde özel dersler almış ve kendisi için lazım olan önemli bilgileri edinmiş, edebiyat ve ilim sohbetlerine katılmıştır (Arslan, 2003: 25-26).

Leyla Hanım kaleme almış olduğu şiirler incelendiği zaman şairin saray çevresiyle yakın ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır. Sarayla kurmuş olduğu bu yakın ilişkide soylu bir aileden gelmesinin payı büyüktür. Babasının

vefatıyla yaşamının son dönemlerinde geçim sıkıntısı çekmiş, yaşamış olduğu bu sıkıntılar sebebiyle genç yaşta ihtiyar bir görünüm almıştır. Leyla Hanım II. Mahmut'a bir kaside yazarak halini anlatmış ve padişah'tan yardım istemiştir. Bunun dışında Leyla Hanım, Esmâ Sultan'a şiirler yazarak durumunu anlatmış ve ondan yardım istemiştir. Yazdığı şiirler sayesinde sarayın dikkatini çeken şaire 1840 yılında 150 kuruş maaş bağlanmış, bu nedenle Leyla Hanım, bu tarihten sonra kaleme almış olduğu manzumelerinde saraya gördüğü yardım için teşekkür etmiştir.

Mevlevî tarikatına mensup olan bir ailede yetişen Leyla Hanım, ailesinin tesiriyle "Mevlevîliği" benimsemiştir. Şairin kaleme almış olduğu manzumelerinde Mevlevilik çevresinde meydana gelen kültüre ait öğelere de yer verdiği görülür. Kaleme almış olduğu manzumelerinde sadece Mevlânâ'ya yazdığı methiyelerle kalmayan Leyla Hanım 18. yüzyılın en önemli şairlerinden ve aynı zamanda bir Mevlevî şeyhi olan Şeyh Gâlib'ten etkilendiğini açık bir şekilde dile getirmektedir (Ünver, 2003: 141). Gelenekten ayrılmadan şiir vadesi içerisinde kendisine yer edinmek isteyen Leyla Hanım büyük ölçüde bunu başarabilmiştir.

Divan şiiri geleneği içerisinde yetişen diğer kadın şairler gibi Leyla Hanım da geleneğin dışına çıkıp kendisine has bir kadın dili oluşturma ve ortaya koyma gibi bir çabasının olmadığı görülmektedir. Bu minvalde Leyla Hanım'ın kaleme almış olduğu şiirlerinde geleneğin kendisine çizmiş olduğu çerçevenin dışında farklı bir söylem aramak doğru olmayacaktır. Şairin benlik ve benlik saygısı hususundaki düşünceleri tespit edilirken dikkat edilmesi gereken nokta; Leyla Hanım'ın, ister gönderme yoluyla ister direkt olarak benlik ve benlik saygısı hakkındaki söylemlerinde değişik bir düşüncesinin olup olmadığını tespit edilmesi olacaktır.

Şairlerin birbirlerinden daha güzel şiir yazma isteği onların birbirleriyle boy ölçüşme arzusu nedeniyle gelenek onların bir mücadele meydanına dönüşmüştür. Tüm şairler bu meydana ortak kullanılan mazmunlar, çağrışımlar evreni ve düşünce haznesine karşın şiire kendilerine özgü farklılıklar katmaya çalışır. Gelenek içerisinde yetişmiş her şair gibi Leyla Hanım da kendisinin diğer şairlerden farkını gösterebilmek için kendine özgü bir söyleyiş bulma gayreti içerisinde (Çulhaoğlu, 2009: 15-19). Gelenek şairlere sunduğu imkânlar üsluba ve yüzyıllara göre değişiklik gösterse de var olan mazmunlar sistemi bu durumdan etkilenmemektedir. Şairler geleneğin kendilerine sunmuş olduğu mazmunlardan ne ölçüde özgün faydalanabilirse kendine has bir üslup meydana getirir ve bu durumla övünür. Leyla Hanım'ın da gelenek içerisinde yetişen her şair gibi kendine has bir üslup meydana getirmek için sarf ettiği çaba şiirlerinde görülmektedir. Şair bunu gerçekleştirebildiği ölçüde kendi benini ve benlik saygısını kazanmıştır denilebilir.

Çalışmanın temelini oluşturan mahlas beyitleri, şairlerin benlik algısı ve benlik saygısıyla yakından ilişkilidir. Mahlas beyitleri şairlerin kendilerine özgü duygu, düşünce, algılama ve yorumlama kabiliyetlerini dile getirdikleri bölümler değil aynı zamanda gerçekleri de göz öne serdikleri kısımlardır. Bu çalışmada Leyla Hanım'ın benlik ve benlik saygısı hakkındaki düşüncelerini ifade ettiği mahlas beyitleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Şairin düşüncelerini dile getirdiği mahlas beyitleri tespit edilirken Mehmet Arslan'ın hazırlamış olduğu Leyla Hanım Divanı'ndan faydalanılmıştır.

2. Benlik ve Leyla Hanım'ın Mahlas Beyitlerinde Benlik

İnsanın bilinç evreninin içinde yer alan benlik, kişinin dünyada yapabileceği tüm eylemleri gerçekleştirebilmesi için gayret gösteren, eylemleri gerçekleştirmeye yönelik düşünen, plan yapan, akıl yürüten, kaygılanan, merak eden ve isteyen yanıdır (Tokmakoğlu, 2012: 73). Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve diğer İslâmî kaynaklarda nefis olarak tanımlanan benlik; kişinin sadece kendisiyle alakadar olması, ilişki içerisinde olduğu her şeyi ve herkesi kendi çıkarı uğruna kullanma isteği ve kendisini diğer insanlardan üstün görerek her şeyin gayesi olarak kendini kabul etme eğilimi anlamındaki "enâniyet" olarak da ifade edilmektedir (Kalkışım, 2010: 139). Bunun yanı sıra araştırmacıların çoğunun da benlik mefhumunu; insanın kendi kimliği, kıymeti, değer yargıları, yetenekleri, amaçları, sınırları vb. gibi kendi hakkında fark edebildiği düşüncelerinin, duygularının ve davranışlarının hepsi; kişinin kendi benliğine dair tasviri; kendine ait zihni grafiği (Yörükoğlu, 1993:101-103; Budak, 2000: 583;) olarak görmektedir.

Görüldüğü üzere kişinin diğerlerinden ayırt edici bir özelliği olan benlik, aynı zamanda toplumun oluşturmuş olduğu kültürel bir yöne sahiptir. Bununla birlikte somut ve soyut birçok öge ile etkileşim içerisinde olan benlik dinamik bir potansiyele sahip olmasıyla da farklı kimliklere bürünür (Geprem, 2018: 3). Benliğin en önemli özelliği ise etkileşim içinde olduğu dış dünyayı kendi iç âleminde eriterek kendine özgü bir sentez meydana getirmesidir. Bu noktada değerli olan ise dış dünya ile etkileşim içinde olan benliğin sonuç olarak kişinin iç âleminde eritilerek kendine özgü bir nitelik haline dönüştürerek sentez yapmasıdır. Kişinin kendi içerisinde yapmış olduğu bu sentez onun manevî değerlerle iyi ya da kötü olarak bir bağ kurmasını sağlar. Kurulan bu bağ kimi zaman insanı manevi değerlere yakınlştırırken kimi zaman da ondan uzaklaşmasına neden olur. Manevî değerlerden de uzaklaşan kişiler varlığa anlam yükleme aşamasında ilk olarak işe kendinden başlar. Kişi yaşamış olduğu olumsuz olaylar sonucunda kaybettiği veya kaybettiğini düşündüğü benlik algısını bazen farkında olarak bazen de farkında olmadan aramaya başlar (Evis, 2020: 7).

Bütün bu açıklamalardan sonra benliğin oluşmasında kişinin duygu ve düşünce yapısının etkili olduğu söylenebilir. Duygu ve düşüncesinin yoğunlaşmasıyla meydana getirilen şiir, onu kaleme alan sanatçıların benliklerini yansıtaacağı en mükemmel araç olarak karşımıza çıkar. Kaleme almış oldukları şiirlerine bütünüyle kendi duygu ve düşüncelerini yayan şairler bunları şiirle okuyucuya bir kompozisyon halinde sunarlar. Klasik Türk şiirinde manzum nazım şekillerini meydana getiren her mısra, her beyit, her kıta veya her bend kendi içerisinde bir duygu ve düşünce bütünlüğüne sahiptir. Divan şairleri kaleme almış oldukları şiirlerde ilk olarak beyit güzelliğine önem vermiştir. Dolayısıyla her beyit kendi içinde bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Bu nedenle şairlerin gazelin her beytinde farklı konular işlenmesi kusur olarak görülmemiştir (İpekten, 1996: 442).

Klasik Türk edebiyatında şairler, bazen anlatmak istediklerini bir mısra bazen de bir beyitte dile getirirler. Bu nedenle nazım şekillerini meydana getiren en küçük parçalar olan mısra ve beytin divan şairi için oldukça önemli olduğu söylenebilir. Şairlerin kaleme almış oldukları manzumelerde adlarının geçtiği mahlas beyti ise adlarının beyit içerisinde yer almasından dolayı ayrı bir önem taşır. Mahlas beyti, şairin duygu ve düşüncelerini yüksek sesle dile

getirdikleri bölümlerdir. Manzumelerde mahlas beytinden önce yer alan beyitler her ne kadar şairin duygu ve düşüncelerini dile getirirse de şairin merkezde olduğu mahlas beyte, artık şairin duygu ve düşünceleri, hayalleri, iddiaları somutlaşmış ve beyitte kendisi belirmiş olacaktır. Sonuç olarak şairin zaman ve mekânı algılayışı, madde ve dünyaya bakışı, şiir anlayışı, kendisini hangi sıfatlarla nitelendirdiği, övgü ve özeleştirileri, kendini evrende nasıl konumlandığı gibi birçok düşüncenin merkezine kendisini yerleştirdiği görülür. Bunun yanı sıra insan olmanın gereği olan coşkunluk, sevinç, korku, karamsarlık, çaresizlik, yakarış gibi birçok duygunun merkezinde de şairin kendisi vardır. Yani şair kendi aynasında hem kendini görür hem de o aynadan okura kendisini gösterir. Dolayısıyla şair bunu yaparak mahlas beytinde okura kendi benliği hakkında tespit, tahlil ve yorum yapma imkânı tanır. Leyla Hanım da kaleme almış olduğu şiirlerin mahlas beyitlerinde kendi duygu ve düşüncelerini merkeze alarak benlik algısı ve benlik saygısı hakkındaki düşüncelerini yorumlamamıza olanak sunmuştur. Leyla Hanım'ın mahlas beyitlerinden benlik algısı ile ilgili düşünceleri farklı başlıklar altında açıklanmaya çalışılacaktır.

a. Pişmanlık Duygusu¹:

Üzüntü ve kederi büyüten bir özelliğe sahip olan pişmanlık duygusu, insan doğasının önemli bir parçasıdır. Sanatçılar pişmanlık duygusuna eserlerinde oldukça sık yer verir. Leyla Hanım'ın divanı incelendiği zaman şiirlerinde pişmanlık duygusuna yer verdiği görülmektedir. Ancak çalışmanın konusunu mahlas beyitleri oluşturduğu için şiirlerdeki diğer beyitlere değinilmeyecektir. Şairin mahlas beyitleri incelendiğinde pişmanlık duygusu; genelde kişisel ayıp ve kusurlar, hayat şartlarından, hayatın kıymetini bilememe veya geç fark etme, kullukla ilgili kusurlar, sevgiliye layık olamama, önceki yaşamışlıklarla ilgili bilinçaltında bastırılmak istenen zamanlar ve olaylar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bâkî'ye ait gazeli tahmis eden Leyla Hanım, dünyaya geldiğine pişman olduğunu söylemektedir.

Kimisi fakr ile bî-kes kimidir şâh-ı cihân

Kimi Leylâ gibi togdugına nâdim el'ân

Kimi 'âciz kimi sultân kimi memdûh-ı zamân

Bâkiyâ hân-kah-ı 'âlem-i hayretde hemân

Her gelen kimse bir esrâr ile hayrân ancak (Thms.11/5)

Yine aşağıdaki beyitlerin ilkinde Leyla Hanım, dünyada işlemiş olduğu günahlardan dolayı kıyamet gününde insanlar karşısında rezil olacağını düşündüğünden yaşarken dünyada işlemiş olduğu günahlardan pişman olduğunu dile getirmektedir. İkinci beyitte ise gençliğin vermiş olduğu cesarettten dolayı aşkı kolay görmesinden duyduğu pişmanlığı anlatmaktadır.

¹ Pişmanlık için bk. (Thms.7/7), (G.116\6)

Kuluñ Leylâ'yı mahşer ehline sen eyleme rüsvây

Günâhından bu dünyâda utansun yâ Resûlallâh (G.106\5)

(Yâ Resûlallâh kulun Leyla'yı mahşer ehline sen rezil etme o yaşarken işlemiş olduğu günahlardan bu dünyada utansın)

Taraf-ı hazret-i 'aşka güzer itdim Leylâ

'Aşkî ben vakt-i sabâvetde kolay sandım idi (G.111\5)

(Leylaben gençlik zamanlarında aşkı kolay sanmıştım (bu yüzden) aşkın huzurundan yana geçtim)

b. Kızgınlık, Öfke Duygusu:

İnsanın dünyada yaşamış olduğu olumsuz ve yıpratıcı durumlara karşı tepki olarak kızgınlık, sitem ve beddua gibi savunma mekanizması meydana getirmişlerdir. İnsanlar göstermiş oldukları bu tepki ile bir nebze olsun yaşamış olduğu olumsuzluklar karşısında kendisini rahatlatır. Divan şairleri de yaşamış oldukları olumsuz durumlar karşısında tepkilerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. Şairlerin olumsuz olaylar, insanlar ve nesnelere karşı göstermiş olduğu bu tepkilerin onlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ile yakından ilgili olduğu düşünülebilir.

Leyla Hanım'ın incelenen beyitlerinde; sevgiliye, rakibe ve düşmana kızgınlık ve öfke duyduğu görülmektedir. Şair aşığıya alınan beyitlerin ilkinde sevgiliye rakibin hilesine uyup kendisine zulmetmesinden dolayı hem rakibe hem de sevgiliye kızmaktadır. İkinci beyitte ise hiç kabahati olmamasına rağmen sevgilinin kendisine ettiği zulme öfkelendiği görülmektedir. Üçüncü beyitte de şair çekmiş olduğu acılardan dolayı ettiği aha kayıtsız kalan sevgiliye beddua edecek kadar kızmıştır.

Mekr-i agyâra uyup dilden ferâmûş itdiñ âh

Söyle ey şâhım ne 'isyân eyledi Leylâ saña (G.7\5)

(Ey sultanım söyle Leyla sana ne isyan etti ki yabancılardan hilesine uyup onu gönülden uzaklaştırdın ah)

Zulmi çok itdiñ bu gün Leylâ'ya ey şâh-ı cihân

Rûz-ı mahşerde seniñle eylesün bahs-i 'azîm (G.75\6)

(Ey dünyanın padişahı bu gün Leyla'ya zulmü çok ettin seninle mahşer gününde büyük tartışma eylesin)

Bu kadar âhına rahm eylemediñ Leylâ'niñ

Âh u feryâddan âgâh ide Allâh seni (G.120\6)

(Leyla'nın âhına bu kadar merhamet etmedin Allâh seni âh ve feryâttan haberdar etsin)

Leyla Hanım sevgili ve rakibin dışında kaleme almış olduğu bir tarih kıtasında düşmana duyduğu öfkeyi dile getirmektedir. Aşağıya alınan beyitte şair hükümdarın düşmanlarına beddua ederek bu öfkesini dile getirmiştir.

Kulı Leylâ didi harf-i mücevher ile târîhin

"Yine hâkân-ı 'âlem dikdi taşı kahr ola a'dâ (Trh.1/9)

(Leyla kulu mücevherden harf ile tarih söyledi. Düşmanlar kahrolsun yine dünyanın hakanı menzili belirledi)

c. Kendine Öğüt Verme ve Uyarı:

İnsan tabiatında her ne kadar kendini üstün görme, övünme önemli yer tutsa da insanın kimi zaman kendisine öğüt verdiği, kimi zaman kendisini acımasızca eleştirdiği kimi zaman da herhangi bir konuda kendisine uyarılarda bulunduğu bilinmektedir. İnsan tabiatındaki duyguları en üst seviyede yaşayan şairler de bu durumu eserlerinde işlemişlerdir. Şairlerin kaleme almış oldukları şiirlerinde kendilerine öğütte buldukları, kendilerini eleştirip bazı olumsuz durumlara karşı kendilerine uyarılarda buldukları görülmektedir. Genellikle kaleme aldıkları kasidelerin fahiye bölümlerinde ve gazellerin mahlas beyitlerinde övünen divan şairlerinin bu bölümlerde kendilerine yüksek makamlar biçtikleri gibi, gerçekçi bir bakış açısıyla kendi düşünce ve davranışlarını, varlıklarını eleştirdikleri de görülmektedir. Şairler bu tutumlarıyla kendilerini istenmeyen durum, fikir ve davranışlara karşı uyanık tutmaya çalışmışlardır (Geprem, 2017: 16-17). Şairlerin bu realist bakışı kendilerini istenmeyen aşırılıklardan, yanlış durum ve davranışlardan kurtarıp doğru istikamete çekme çabası olarak da görülebilir.

Leyla Hanım'ın mahlas beyitlerinde dikkat çeken nokta şairin kendisine uyarı ve öğütlerinin genellikle sevgili ile ilgili olmasıdır. Şairin kendisine olan nasihatleri genelde aşk etrafında şekillenirken bu nasihatler gelenekte var olan aşkın gizli tutulması ve sevgiliyle araya yabancıların girmemesi hususundadır. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde şair kendisine sevgiliyle olan sohbetini çok uzun tutmamasını çünkü sevgilinin yabancı olduğunu, onunla dostluk kurmanın zor olduğunu dile getirmektedir. İkinci beyitte ise şair sevgilinin kapısında ettiği, feryadın inlemelerin sevgili tarafından duyulmadığını bundan sonra dertlerini onunla yüz yüze konuşarak çözmesi hakkında nasihatte bulunmaktadır. Bir diğer beyitte ise düşmandan ah ile intikam alınamayacağını, intikam almak için biraz zaman geçmesi gerektiğini söylemektedir.

Sohbeti yâr ile de pekçe uzatma Leylâ

O perî vahşidir ünsiyeti pek güçdür güç (G.18\5)

(Leyla, sevgili ile sohbeti de iyice uzatma. O güzel yabanidir, dostluğu pek güçtür)

Çok figân itdiñ der-i kûyında ammâ bilmedi

Rû-be-rû 'arz eyle Leylâ hâliñi şimden girü (G.96\5)

(Leyla sevgilinin mahallesinin kapısında çok feryat ettin ammâ bilmedi bundan sonra hâlini yüz yüze ifade et)

İş mi Leylâ âh ile a'dâdan ahz-ı intikâm

Tur hele bak sevdiğim geçsün bu yaz 'âlem bu yâ (G.5\6)

(Leyla ah ile düşmanlardan intikam almak iş mi? Dur sevdiğim hele bak bu yaz geçsin dünya bu ya)

Leylâ o kamer-tal'at ile zevk u safâ it

'Âlemde sen eglen de ne dilerse disünler (G.38\5)

(Leyla o ay yüzlü (sevgili) ile zevk ve sefa et, sen eğlen de âlem ne derse desin)

Şairin bazı beyitlerinde sevgilinin vefasız olduğunu unutmaması gerektiği, bazı beyitlerinde de sevgiliye olan aşkının kimse tarafından bilinmemesi ve gizli kalması konusunda kendisine ikazda bulunmaktadır. Aşağıya alınan ilk iki beyitte şair yabancılara sırrını açıklamaması konusunda kendisine öğüt vermektedir. Üçüncü beyitte ise şair sevgilinin bulunduğu yerde ah ve feryat etmemesi gerektiği konusunda kendisini uyarmaktadır.

Fâş itme sakın râziñi bîgâneye Leylâ

Cevherdir iderler anı gencînede mahfûz (G.53\5)

(Leyla sırrını sakın yabancıya ifşa etme, çünkü o mücevherdir onu hazine odasında muhafaza ederler)

Leylâ ne hâcet sırrıñı fâş itme epsem ol

Agyâra karşı yârim ile işi sağladım (G.87\5)

(Leyla ne ihtiyaç sırrını ifşa etme sessiz ol rakibe karşı sevgilim ile işi sağladım)

Leylâ'ya âh u nâleler itme didim didi

Ammâ ne çâre nâlelerim bî-sebeb degil (G.70\5)

(Leyla'ya âh ve feryatlar etme dedim, ammâ ne çare feryatlarım sebebsiz değil dedi)

II. Mahmut devrinde yaşamış olan Leyla Hanım, padişaha kasideler sunarak ondan ihsan dilemiştir. II. Mahmud, şairin kendisi için kaleme aldığı şiirlerine kayıtsız kalmamış ve ona ihsanlarda bulunmuştur. Leyla Hanım aşağıdaki beyitte devrin padişahının II. Mahmud olduğunu onun yönetiminde her şeyin güzel olacağını, bu nedenle şikayet etmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Bir diğer beyitte ise dünyanın sonunun geldiğini ve güzellerde vefa olmadığını dile getiren şair, sevgiliye halini anlatmasının faydasız olacağı konusunda kendisini uyarmaktadır.

İtme şekvâ devr-i Hân Mahmûd'dur Leylâ ne gam

Böyle kalmaz şâd olur ehl-i hüner 'âlem bu yâ (G.4/7)

(Leyla, şikâyet etme zamanın padişahı Mahmud'dur. Dert değil bu dünya böyle kalmaz. Ey hüner sahipleri mutlu olun)

Yeter Leylâ yeter ahvâlîñi 'arz itme dildâra

Güzellerde vefâ yok gâlibâ âhir zamân oldı (G.109\6)

(Yeter Leyla yeter hallerini sevgiliye anlatma galiba kıyamet günü yaklaştı (bu yüzden) güzellerde vefâ yok)

d. Gönül Halini Açıklama²:

Klasik Türk şiirinde seven ile sevilen arasındaki her türlü duygusal etkileşimin merkezi olan gönül, Arapça'da kalp, Farsça'da dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşk sayesinde aşıkta görülen her türlü duygusal olgunlaşmanın, gelişimin ve değişimin yaşandığı merkezdir (Kurnaz, 1996:150-152). Divan şairlerinin oldukça fazla benzetme ve nitelemelerle kullandığı gönül, birçok açıdan aşığın durumunu anlatmak için kullanılan ana unsurdur. Şairlerin ayrılık acısını, vuslat sevincini, aşkının yüceliğini, aşkının şiddetini, gam, keder ve üzüntüsünü dile getirirken kullandığı en önemli yardımcı gönül kelimesidir.

Gönül kelimesine mutasavvıfların son derece önem attıkları bilinmektedir. "Ben yere göğe sığmadım, kulumun gönlüne sığımdım." gibi söyleyeni belli olmayan ancak insanlar arasında yaygın olan veciz ifadeler ışığında değer verilen gönül, divan şairleri tarafından Allah'ın evi Ka'be, olarak algılanmış ve bu şekilde kullanılmıştır. Bu anlamda gönül Allah'ın nazar ettiği bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelebioğlu, 1998: 586).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında şairlerin kaleme almış oldukları manzumelerinde gönül dünyalarından bahsederek okura kendileri iç âlemlerine ait bilgi verdikleri söylenebilir. Leyla Hanım da mahlas beyitlerinin çoğunda kendi gönül dünyası, ruh hali ve yaratılışı hakkında bilgiler vermiştir. Şairin gönül halini dile getirdiği beyitlerde aşk ateşinin kendisini yaktığını, sevgilinin kendisine karşı olan umursamaz tavrından duyduğu acıyı ve sevgilinin yaptıklarına karşı tahammülünün kalmadığını dile getirmektedir.

² Gönül hali için bk. (K.3/13), (K.4/20), (G.63\8), (G.68\5), (G.72\5), (G.82\7), (G.46/7), (G.93\5)

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde insanların kendisini aşk ateşinde yandığı için ayıplamasına karşın gönül ehli olan insanların kendisini anlayacağını söyleyerek bu durumdan kırılmaması gerektiğini dile getirmektedir. İkinci beyitte ise yine kendisinin aşk ateşinin hararetiyle yandığını bu aşk ateşinin dumanıyla dünyayı siyah renge boyasa şaşırılmaması gerektiğini dile getirmektedir.

Zâhid eylese nola sûziş-i 'aşkı ta'yîb

Bilür ahvâl-i dil-i zârîñi Leylâ rindân (K.5/22)

(Leyla, kaba sofu aşk ateşini ayıplarsa ne olur? Ağlayan gönlün halini gönül ehli olanlar)

Dünyâyı dūd-ı âh ile itsem nola siyâh

Leyla'yı şimdi yakdı bu nâr-ı harâret âh (Trk.4/29) aşk acısı

(Leyla'yı bu hasret ateşinin sıcaklığı ah şimdi yaktı dünyayı. Ahın dumanıyla (gökyüzünü) siyah etsem ne olur?)

Yine aşağıya alınan beyitlerin ilkinde derde sabrının kalmadığını bu yüzden aşk ulaşmak gayretinin olup olmadığını sorgulamaktadır. İkinci beyitte ise sevgilinin rakib ile yakınlık kurup kendisinden yüz çevirmesinden dert yanmaktadır.

İtmediñ derde tahammül Leylâ

Yok mıdır sende 'aceb gayret-i 'aşk (G.60\7)

(Leyla derde tahammül etmeden, acaba sende aşk gayreti yok mudur)

Yüz çevürdi şimdi Leylâ'dan karîn-i hâr olup

Gülşen-i 'aşkında ammâ hâr kim göñlümdür ol (G.69\9)

(Aşkın gülbahçesinde rakibe yaklaşıp Leyla'dan yüz çevirdi ammaki şimdi o rakib gönlümdür)

e. Arzu ve İstek³:

İnsanın duygu ve düşünce dünyasında hayatta kalben çok arzuladıkları, elde etmek istedikleri ve yaşarken ulaşmak için çabaladıkları zaman, mekan ve yaşam tarzları vardır. Duygu ve düşünce dünyasında bu arzularıyla yaşayan insan bunu hayatının her aşamasında ve yaptığı her eylemde etrafına yansıtır. Şairlerin de kaleme aldıkları şiirlerinde temas ettikleri önemli konulardan biri de kendi amaçları, hedefleri, istek ve arzularıdır. Duygu ve düşünce

³ Arzu ve istek için bk. (G.50\5), (G.93\5)

düzleminde yaşarken elde etmek istedikleri ve kendilerine hedef olarak belirledikleri makam, mekan ve yaşam tarzını şairlerin manzumelerinde yoğun bir şekilde görmek olasıdır. Divan şiiri genel olarak incelendiğinde şairlerin amaç, arzu ve isteklerinin aşk ve sevgili, kendi şahsî kemalatı ve nefsî sıkıntıları etrafında şekillendiğini söylenebilir.

Leyla Hanım'ın şiirlerine baktığımızda şairin arzu ve istekleri genellikle sevgiliye kavuşma ve ayrılığı sonlandırma arzusu, sevgiliden merhamet isteme ve sevgilinin yabancılara ilgi göstermemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sevgili dışında şair, Allah'tan kendisine merhamet etmesini ve Mîr Râif adındaki şairden bir gazeline nazire yazmasını istemektedir.

Aşağıya alınan beyitlerin ilkinde şair, aşk ile yamanın eğer eski bir gelenek olduğunu düşünen sevgilisinden kendisini ayrılık ateşiyle yakmasını istemektedir. İkinci beyitte ise sevgilisinden yabancılara değil kendisine acımasını isteyen şair bu nedenle sevgiliyle kavuşma konusunda aralarında savaş çıkmasını arzulamaktadır. Bir sonraki beyitte ise zamanın kendisine eziyet ettiğini eğlence meclisinde bile içki yerine zehir içirdiğini söyleyen şair sevgiliden bu meclise gelip halini görmesini ister.

Âyîn-i kadîm ise eger 'aşk ile yanmak

Leylâ kuluñî âteş-i hicrânîña yandır (Trk.6/34)

(*Aşk ile yanmak eğer eski adet ise Leyla kulunu ayrılık ateşi ile yak*)

Eyle Leylâ'ya terahhum itme agyâra vefâ

Olmasun mâ-beynimizde vasl için ceng ü hiyât (G.51\5)

(*Leyla'ya merhamet et rakibe merhamet etme, bu nedenle aramızda kavuşmak için savaş ve kuşatma olmasın*)

Dehri gör mey yerine zehr içürür Leylâ'ya

Seyr it ey şûh-ı kamer-çihre hele meclise gel (G.71\5)

(*Ey neşeli yüz hele meclise gel dehri seyret, gör ki Leyla'ya şarap yerine zehir içirir*)

Şairin sadece sevgiliden değil Allah'tan ve diğer insanlardan da isteğinin olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Aşağıya alınan ilk beyitte şair Allah'tan kendisine merhamet etmesini, kendisinin bu merhamete layık olduğunu dile getirmektedir. Diğer beyitte ise Leyla Hanım, kendi döneminde yaşayan Mîr Râif adında bir şairden bir gazelini tanzir etmesini istemekte ve bu isteği gerçekleşirse çok mutlu olacağını söylemektedir.

Bî-kesiñ hâline rahm eyle eyâ rahm-âyîn

Yine ihsânîña şâyân kuluñ Leylâ'dır (Trc.1/46)

(Ey merhamet sahibi Allahım bu kimsesizin haline sen merhamet eyle. Senin cömertliğine layık yine kulun Leylâ'dır)

Cenâb-ı Mîr Râ'if'den budur me'mûlümüz Leylâ

Bunu tanzîre himmet eyler ise özge devletdir (G.28\8)

(Leyla, Raiğ'den isteğimiz budur ki bu şiirimize nazire yazmaya gayret ederse (bu benim için) bambaşka mutluktur)

f. **Aşk Duygusu**⁴:

Kâinatın yaratılışının temel sebebi olan aşk, aynı zamanda yaratılmış olan her şeyin kainatta ahenk ve uyum içerisinde olmasını sağlayan en önemli etkidir. İnsan üzerinde son derece etkili olan bu duygu doğal olarak divan şairlerinin de işledikleri en önemli tema haline gelmiştir (Demirel, 2019: 588). Aşka çeşitli benzetmeler yapan divan şairleri etkisi altında oldukları bu duyguyu farklı mecazlar aracılığıyla şiirlerinde işlemişlerdir. Birçok şair aşka farklı pencerelerden bakmış ve yüzlerce farklı benzetmelerle aşkı şiirlerine konu etmişlerdir (Kola, 2016: 68). Somut ve soyut birçok kavram arasında aşk ile bağ kurulsa da şairler aşkı tam olarak ifade edebilme konusunda aciz kalmışlardır. Bu nedenle aşkın herkes tarafından kabul görmüş bir tanımı yapılamamıştır. Leyla Hanım da kaleme almış olduğu şiirlerinde aşk hakkındaki düşüncelerini çekinmeden dile getirmiştir. Şair şiirlerinde kimi zaman beşeri aşkı konu edinirken kimi zaman da ilahi aşkı işlemiştir.

Leyla Hanım, aşkı geleneğin kendisine çizdiği çerçeve içerisinde ele almıştır. Şair kimi zaman aşkından divane olmuş, kimi zaman aşk şarabına kanmış, kimi zaman sevgilinin kapısında bülbül gibi feryad etmiş, kimi zaman sevdiği için rakiplerle savaşmış, kimi zamanda sevgilinin rakibe gösterdiği iltifata sitem etmiştir. Leyla Hanım, mahlas beyitlerinde aşk ile ilgili duygu ve düşüncelerini oldukça sık dile getirmiştir. Aşağıya alınan beyitte şair, güzeller sultanı olarak gördüğü sevgilisine gönlünü hediye ettiğini söylemektedir. Bir diğer beyitte ise sevgilinin kırmızı dudaklarını hatırlayıp deli olduğunu söyleyen şair, eskiden delilerin zincire vurulma geleneğine telmihte bulunarak sevgiliden zincire benzeyen saçlarıyla kendisini bağlamasını istemektedir.

Emânet eyledim bir tuhfecik ol şâh-ı hûbâna

Göñül dirler anıñ adına Leylâ yâdigârımdır (G.31\7)

(Leyla, o güzeller sultanına, adına gönül dedikleri bir hediye emanet ettim, (benden) ona hatıradır.)

⁴ Aşk duygusu için bk. (Trh.2/4), (G.32\5), (G.36\7), (G.29\7), (G.54\8), (G.58\5), (G.59\5), (G.65\5), (G.66\4), (G.91\6), (G.110\5), (G.117\9), (G.21\5), (G.34\5)

Efendim zülfünüñ zencîrine Leylâ'yı bend eyle
Kızıl dîvâne oldu lebleriñ yâd eyleyüp zîrâ (G.2\6)

(Efendim, Leyla senin kırmızı dudaklarını hatırlayıp tehlikeli bir deli oldu. Sen zencire benzeyen saçlarına Leyla'yı bağla)

Bir başka beyitte ise şair, sevgilinin çılgın âşıkları görüp onlara kendisini sorduğunda sevgilinin mahallesinde bülbül gibi feryat ettiğini söylemektedir. Bir başka beyitte ise sevgilinin rakiplere ilgi gösterdiğini gören Leyla Hanım kıskançlık ateşiyle gül bahçesinin solacağına dile getirmektedir.

Görüp 'uşşâk-ı şeydâyı su'âl eylerse Leylâ'yı
İder bülbül gibi kûyında feryâd u figân (G.62\4)

(Sevgili çılgın âşıkları gördüğü zaman (onlardan) Leyla'yı sorarsa, (Leyla) bülbül gibi sevgilinin mahallesinde feryat figan eder)

Sevdiğin hâr ile hem-dem oldu Leylâ sen de bil
Solmasun mı âteş-i gayretle bu gülzâr-ı 'aşk (G.61\5)

(Leyla, sen de bil sevdiğin rakib ile arkadaş oldu, kıskançlık ateşi ile bu aşkın gülbahçesi solmasın mı)

Leyla Hanım mahlas beyitlerinde sadece beşeri aşkla ilgili duygularını değil ilahi aşk hakkındaki düşüncelerini de dile getirmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte Allah'tan kendisini cehennem ateşiyle değil de aşkın ateşiyle yakmasını istemektedir.

Leylâ kuluñı âteş-i 'aşkıñla kebâb it
Dûzahda koyup yakma anı nâra ilâhî (G.121\7)

(Ey Allah'ım, Leyla kulunu aşkın ateşiyle kebab et onu cehennemde ateşe koyup yakma)

g. Ayrılık ve Kavuşma Duygusu:

Klasik Türk şiirinde aşkı oluşturan en önemli duygulardan ikisi kavuşma ve ayrılıktır. Divan şairleri ayrılık ve kavuşma kavramını bazen gerçek aşkta âşık ile maşuk ilişkisi bağlamında bazen de ilahi aşkın dışavurumunda samimiyetle ve etkili söyleyişlerle şiirlerinde yansıtmışlardır. Divan şiirinde aşığın manen ve ruhen yaşamış olduğu değişim ve gelişimi ifade eden ayrılık ve kavuşma; aynı zamanda aşığın sevgiliye kavuşma yolunda çektiği sıkıntı, maruz kaldığı eziyet ve belalar sayesinde aşk yolunda olgunlaşma süreciyle de yakından ilgilidir.

Bu iki kavrama Leyla Hanım'ın şiirlerinde de oldukça sık rastlanılmaktadır. Şairin mahlas beyitleri incelendiği zaman kavuşma duygusu için vuslat, vasl, visal kelimelerini ayrılık için ise hicr, hicran, hasret, firak, firkat, kelimelerini kullandığı görülmektedir.

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde ayrılık ateşinin aşğın göğsünde göz göz yaralar açtığını, ikincisinde ise sevgilinin kavuşmayı yasaklamasındansa kendisini öldürmesine razı olduğu, son beyitte ise kavuşmak için ısrar etmeye hakkının olup olmadığını sormaktadır. Verdiği cevapta "pâ" sözcüğünü tevriyeli kullanan şair sonunda hem hissesine sevgilinin düşeceğini hem de sevgilinin kendisinin ayağına düşeceğini dile getirmektedir.

Renc-i hasretle neler çekdi bu bî-kes Leylâ

Dâg-ı hicrânîñ ile göz göz olup yârelerim (G.83\5)

(Ayrılığın ateşiyle yaralarım göz göz oldu, bu kimsesiz Leyla hasret acısından neler çekti)

Leylâ kulını eyler ise vaslına mahrem

Ben kâ'ilim öldürse de ol gamze-i cellâd (G.22\5)

(Sevgilinin o can alıcı bakışı Leyla kuluna kavuşmayı yasaklamaktansa öldürse de ben razıyım)

Sanki ibrâm-ı visâl itmege yok mı çârem

Düşer elbette seniñ pâyıña Leylâ da bu şeb (G.10\7)

(Kavuşmak için ısrar etmeye sanki çarem yok mu? Elbette bu gece Leyla'da senin ayağına düşer)

h. Allaha Bağlılık ve Kulluk Şuru:

Klasik Türk şiirinin ana kaynaklarından birisi de dindir. Din ile ilgi pek çok kavram şairlerin şiirlerinde kendisine yer bulur. Divan şairlerinin çoğu sağlam bir İslami inanca, İslami bakış açısına, geniş bir dinî kültüre ve bu kültür etrafında oluşmuş dünya görüşüne sahiptir. Dolayısıyla İslamiyet şairlerin benliklerine tesir ederek onların edebi tarzlarına yön veren önemli bir unsurdur. Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasi, hukuki, iktisadi, kültürel hayatın şekillenmesinde eğitim ve öğretim hayatının merkezinde İslamiyet'in yer alması çok sayıda alanda dinî kaynakların temel alınması bu durumun tabii bir sonucu olarak önümüze gelmektedir (Geprem, 2018: 236).

Leyla Hanım'ın şiirlerine bakıldığı zaman Allah'a bağlılık, teslimiyet ve kulluk cihetiyle geleneğin kendisine çizdiği çerçevenin dışına çıkmamış, şiirinin konusunu bu İslâmî pencereden bakarak meydana getirmiştir. Buna ek olarak mahlas beyitlerinde dikkatimizi celbeden husus dertlere karşı tevekkül anlayışı, rızık ve lütuflar konusunda hamd ve şükür, hatalarını itiraf ve affedilme isteği bu İslâmî anlayışın sonucudur. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Hakk'ın kapısına yüz sürdüğünü dile getiren Leyla Hanım insanlardan bir yardım görmese de bunun için kederlenmeyeceğini

söylemektedir. İkinci beyitte ise Allah'a yakarış içinde olan şair duasının kabul olmasını beklemektedir. Leyla Hanım son beyitte ise yine Allah'tan kendisini dört Allah dostunun kapısından uzak tutmamasını istemektedir.

Rûy-ı siyehin sürdi bu Leylâ der-i Hakk'a
Gam mı çekeriz açmasa sûfî bize bir bâb (G.12\5)

(Leyla Allah kapısına kara yüzünü sürdü, kaba sofu bize bir kapı açmasa eziyet mi çekeriz?)

Kıl du'â-yı devletin Leylâ yeter çok söz yeter
Bu du'âmı eyle dergâhıñda yâ Rab müstecâb (K.2/23)

(Ey Leyla yeter artık sözü çok uzatma mutluluk duasını söyle. Ey Allah'ım bu duamı makamında kabul eyle)

Kuluñ Leylâyı yâ Rab itme matrûd
Derinden Çâr-Yâr-ı Bâ-Safâ'nıñ (G.67\7)

(Yâ Rab kulun Leyla'yı dört dostun kapısından kovma)

i. Yakarış, Dua⁵:

İnsanların uhrevi ve manevi duygularıyla bağlantılı olan dua ve yakarma şairlerin şiirlerine de bu yönüyle konu olmuştur. Kimi zaman da dünyevi istekler için yapılan dua ve yakarışlar şairlerin şiirlerinde kendine yer bulur. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın bu iki durum şairlerin sağlam ve samimi kulluk şuurlarını ve çaresizlik halinde Allaha sığınma durumlarını, alçak gönüllülüklerini göstermektedir.

Dua ve yakarış konusunda Leyla Hanım Divanı'ndan alınan ilk beyte bakıldığında Hz. Ali'ye duyduğu büyük sevgiden emin olduğunu ve bu nedenle kendisini cehennem ateşinde yakmaması için yakarmaktadır. İkinci beyitte de Allah'a yakaran şair kendisini on iki imamın kapısından uzaklaştırmamasını istemektedir. Son beyitte ise şair Hz. Peygamber'e yakararak günahkâr olduğunu ancak bu günahlarından bu dünyada ayıplanmayı, günahları nedeniyle mahşer ehline rezil olmak istemediğini dile getirmektedir.

Nâr-ı şiddetden emîn eyle be-'aşk-ı Haydar
Dûzaha yakma kerem eyle kuluñ Leylâ'yı (Trk.8/26)

(Haydar'ın aşkı ile (beni) şiddetli ateşten koru, lütfet kulun Leyla'yı cehennem ateşinde yakma)

⁵ Yakarış ve dua için bk. (K.6/18)

Bu kara yüzli Leylâ'yı ilâhî

Der-i "İsnâ 'Aşer"den eyleme dûr (Trk.2/35) beklenti

(Ey Allah'ım! Bu kara yüzlü Leyla'yı on iki imamın kapısından geri çevirme/uzaklaştırma)

Kuluñ Leylâ'yı mahşer ehline sen eyleme rüsvây

Günâhından bu dünyâda utansun yâ Resûlallâh (G.106\5)

(Yâ Resûlallâh kulun Leyla'yı mahşer ehline sen rezil etme günahından bu dünyada utansın)

j. Hz. Peygamber Sevgisi:

Müslüman dünyasında Hz. Peygamber ve asr-ı saadet dönemine olan hayranlık ve saygının oldukça büyük olduğu bilinmektedir. Öyle ki dua ve niyazdan sonra her müslümanın Allah'tan en çok istedikleri ve arzuladıkları şey Hz. Peygamber'in şefaatine nail olabilmektir. Yani kişi acizliğini kabul edip kendini hiçe sayarak önce Allah'tan sonra da Hz. Peygamber'den hem dünya hem de ahiret için yardım ister. Bu konu İslami gelenekle yetişen şairlerin şiirlerine de konu olmaktadır. Şairlerin büyük bir ihtimam ile Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılıklarını, kaleme aldıkları şiirlerinde şevk ile işledikleri görülmektedir. Leyla Hanım Hz. Peygamber'e olan sevgisini divanında kaleme almış olduğu 5 naatla göstermektedir. Naatlarının dışında kaleme almış olduğu gazellerinde de Hz. Peygamber'e olan sevgisini dile getiren Leyla Hanım bu gazellerin birinin mahlas beytinde Hz. Peygamber'e olan sevgisinin elest bezminden beri olduğunu dile getirmektedir. Bir başka beyitte ise Hz. Peygamber'i peygamberlerin sultanı olarak gören şair ondan yardım istediğini dile getirmektedir.

Tâ rûz-ı elestden beridir bilme misîñ âh

Leylâ saña biñ cân ile 'âşıkdır efendim (G.74\6)

(Efendim, bilmez misin âh ile rûz-ı elestden beridir Leyla sana bin cân ile âşıkdır)

Kuluñ Leylâ'ya şâhım var iken dergâh-ı ihsânîñ

Varup ben kangı şâha yalvarayım yâ Resûlallâh (G.105/5)

(Ya Resulallah kulun Leyla'ya senin cömertlik kapın var iken ben hangi sultanın kapısına gidip yalvarayım)

3. Benlik Saygısı ve Leyla Hanım'ın Beyitlerinde Benlik Saygısı:

İnsanın kendi kişiliğine karşı beslediği duygulara benlik duyguları denilirken, benlik saygısı ya da izzet-i nefis, şeref/haysiyet duygusu, üstünlük ve aşağılık duygusu başlıca benlik duyguları arasında yer alır (Peker, 1993: 59-60). İzzet-i nefis ya da hubb-u nefis olarak adlandırılan insanın kendi kendisini sevmesi anlamına gelen benlik saygısı,

Türkçede öz saygı, benlik değeri veya kendine saygı gibi kavramlarla karşılanabilir.

Duyuşsal ve bilişsel olmak üzere iki boyutu olan benliğin; duyuşsal yönünü, insanın kendine dair ne hissettiği, kendini ne şekilde değerlendirdiği oluşturur ve bu insanın benlik saygısını gösterir. Aslında benlik hem duyuşsal hem de bilişsel boyutla karşılıklı olarak ilişki içerisinde (Kimter, 2008: 13).

Duyuşsal ve bilişsel boyutla ilişki içerisinde olan benlik kavramı insan sahip oldukları hakkında farkındalık ve bilgi sahibi olup olmadığıyla ilgili benlik saygısı insanın duygu ve düşünceleriyle içerisinde bulunduğu durumdan memnun olup olmadığıyla ilgilidir. Bu nedenle benlik saygısı, benliğin duygusal boyutu olarak kabul edilirken insanın kendisi hakkındaki fikirleriyle bu fikirlerin birlikte oluşturduğu duygulara sahip olabileceğine dikkat çeker (Hamechek, 1995: 115). Benlik kavramının duygusal yönünü oluşturan ve kişinin kendisini beğenme ölçüsünü ifade eden benlik saygısı, kişinin kendisini ne ölçüde sevdiğini ve bu sevginin kabul edilen bir derecesi olarak kişinin ne kadar saygın olduğunu ifade etmesinin göstergesi olarak kabul edilebilir (Kimter, 2008: 14). Bu nedenle kişinin kendine saygı duymasının yanı sıra kendine güven duyması ve kendini benimsemesinin benlik saygısı yakından ilişkili olduğu söylenebilir. İnsanda değerli olma, yeterli olma ve yapabilir olma duygusu olarak görülen benlik saygısı, anne-babanın sevgisi ve duyarlılığı ile çocuklarda ortaya çıkar ve gelişir.

Kişinin toplum içindeki hareketlerine tesir eden ve olaylara ne şekilde tepki vereceğini tayin eden benlik saygısı, bireyin kendisini değerlendirmesi hususunda önemli bir yapılandırıcıdır. Bu nedenle kişinin benlik saygısını kişisel onur, hüner, bütünlük, kişinin kendini kabullenmesi, toplum tarafından kabul edilme duygusu meydana getirir. Dolayısıyla benlik saygısı, kişinin ihtiyaçlarının bilincinde olması ve bu ihtiyaçlar için yetinme sınırını da kapsar. Bununla birlikte benlik saygısı kişinin psikolojik sağlık durumu ile yakından ilgilidir. Bu nedenle kişinin psikolojik açıdan sağlık durumu onun sahip olduğu kapasitesini ve yeteneklerini olumlu olarak görmesi benlik algılamasını olumlu yönde etkiler (Kimter, 2008: 14). Sonuç olarak benlik saygısı, zekâ, bedensel özellikler, yetenek, beceri, onur ve saygınlık gibi kavramların müspet olarak kabullenilmesi demektir.

Araştırmacıların çoğu ihtiyaç, liyakat duygusu, bir davranış, başarı için gerekli bir şart, bir yaşam tarzı, ruh sağlığı göstergesi gibi farklı manalarda ele alınan benlik saygısını birçok açıdan ele almış ve dört ana konu üzerinde fikir birliğine varmışlardır. Bunlardan ilki temel kabullenilme, ikincisi duruma bağlı kabullenilme, üçüncüsü gerçek öz ile ideal özün uyumu, dördüncüsü ise insanın kendini diğer insanlarla kıyaslayarak yorumlaması ve bir sonuca varmasıdır (Kimter, 2008: 21). Benlik saygısına bir esas oluşturan ve birer ölçüt kriteri taşıyan bu özelliklerin tümünün toplumlar ve insanlar için benzer olmayıp topluma ve kişiye göre farklılık gösterdiği söylenebilir.

a. Leyla Hanım'ın Mahlas Beyitlerinde Benlik Saygısı-Aşağılık Duygusu/Mütevazılık İlişkisi:

Benlik saygısını oluşturan duygulardan birisi olan aşağılık duygusu, mütevazılık; Türkçe Sözlükte, "alçak gönüllülük, gösterişsiz, iddiasız" (TDK, 2011: 1739) şeklinde tanımlanırken Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'ta, "tevazu eden, alçak gönüllü, kibirsiz (Devellioğlu, 2005: 786) şeklinde tanımlanmaktadır. Ahmet Rifat ise "*Tasvîr-i*

Ahlâk-Ahlâk Sözlüğü" adlı eserinde müteviziliği; "İnsanın Cenabı Hakkın büyüklüğünü ve kendi küçüklüğünü anlaması esası üzerinde gelişen düşünce ve vicdanla ilgili bir duygudur... Kişi hangi mevkide olursa olsun insan olduğunu unutmamalı, her zaman acziyetini ve zayıflığını aklından çıkarmadan yaratılış ve kulluk açısından diğerlerinden farklı olmadığını unutmaması... Mütevizilik onuru korumakla birlikte tekebbürü ortadan kaldırmaktan müteşekkildir ki, halis bir kalp samimiyeti ve iyi niyet ile yapılır" (1975: 340-341) şeklinde tanımlamıştır. Yapılan tanımlardan hareketle mütevizilik, insanın diğer kişilerle olan münasebetlerinde saygılı, kanaatkâr davranmasını bilen, alçakgönüllü, eşit, tekebbürden uzak, kendi mevkini gördüğünden daha aşağı göstermesine yardımcı olan bir erdemdir.

Alçak gönüllülük, kendini başta Yaratıcı ve diğer insanlar karşısında aşağı görme" hâli olarak tanımlanan tevazu Kur'an-ı Kerim ve hadislerde kibrin zıddı olarak karşımıza oldukça sık çıkar ve takdir gören bir davranış olarak insanlara önerilir. Mütevizî olabilmek için insanın öncelikle gurur ve kibirden uzak durması gerekir.

Divan şiirine tamamiyle insan ve onun yaşamış olduğu hayat yansımış durumdadır. Bundan dolayı insana dair tüm davranışlar, duygular şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Divan şairlerinin kaleminden çıkmış sayısız beyitte yaşamın her yönünü, insanın zaaflarını, erdemlerini, hayallerini, ülkülerini ve hedeflerini okumak mümkündür. İnsanı manevî açıdan değerli kılan tevazu, divan şairlerinin tavsiye edip övdükleri ahlaki bir güzellik olarak şiirde işlenmiştir (Haksever, 2019: 66). Leyla Hanım da geleneğe uyarak şiirlerinde tevazu duygusunu şiirlerinde işlemiştir. Aşağıya alınan ilk beyitte şair Yaratıcı karşısında işlediği günahlardan dolayı yüzünün kara olduğunu dile getirmektedir. Yine ikinci beyitte de şair günahkâr olduğunu kabul edip sadece Allah'tan yardım dilediğini söylemektedir. Bir diğer beyitte ise Leyla Hanım namusu bırakıp aşk dergâhına girmek için soyunduğunu dile getirmektedir.

Bu kara yüzli Leylâ'yı ilâhî

Der-i "İsnâ 'Aşer"den eyleme dûr (Trk.2/35) beklenti

(Ey Allah'ım! Bu kara yüzlü Leyla'yı on iki imamın kapısından geri çevirme/uzaklaştırma)

Rûy-ı siyehin sürdi bu Leylâ der-i Hakk'a

Gam mı çekeriz açmasa sûfî bize bir bâb (G.12\5)

(Leyla, Allah'ın kapısına kara yüzünü sürdü, kaba sofu bize bir kapı açmasa dert mi çekeriz?)

Soyundu hân-kâh-ı 'aşka Leylâ

Koyup nâmûsı olmuşdur 'abâ-pûş (G.46/7)

(Leyla aşkın dergâhı için soyundu, namusu koyup derviş oldu)

Leyla Hanım'ın mütevazılığı sadece Allah'a karşı değildir. Şair, kendi döneminde ve kendisinden önceki dönemlerde yaşamış bazı şairleri kendisinden üstün görmüştür. Kendi devrinde yaşayan şairlerden Mir Raif ismindeki şairin kendi şiirine nazire yazmasını isteyen şair eğer Mir Raif bunu yaparsa çok mutlu olacağını dile getirmektedir. Bir diğer beyitte ise şair kendisinden önce yaşamış olan Enderunlu Vasıf Bey'in şiirine nazire yazmanın kendisinin haddi olmadığını dile getirerek Vasıf Bey'in kendisinden üstün bir şair olduğunu kabullenmiştir.

Cenâb-ı Mîr Râ'if'den budur me'mûlümüz Leylâ

Bunu tanzîre himmet eyler ise özge devletdir (G.28\8)

(Leyla, Raif'den ümit edilen budur. Bu gazelimize nazire yazmayı kabul ederse (bizim) için bambaşka bir mutluktur)

'Aceb haddiñ midir Leylâ cenâb-ı Vâsıf'ı tanzir

Aña var ise beñzer işini 'âlemde sağlarmış (G.47/7)

(Leyla, acaba Vasıf Bey'in şiirlerine nazire yazmak haddin midir, âlemde ona benzer var ise işini gerçekleştirmiş)

b. Benlik Saygısı – Kibir (Büyükleme, Üstünlük Taslama, Övünme) İlişkisi⁶:

Benliği oluşturan önemli duygulardan birisi de kibir/üstünlük duygusudur. Arapçadan dilimize giren kibir kelimesi Türkçe Sözlükte; “kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyükleme, benlik, gurur” (TDK, 2011: 1439) şeklinde tanımlanmaktadır. Büyüklük, irilik, ululuk anlamlarına gelen kibrin “aşırı olmak, kendini büyük görmek gibi anlamları da vardır (Uçan, 2018: 156). Kısaca kibir insanın kendini büyük görme, üstünlük taslama, böbürlenme, hareket ve sözlerinde üstünlük taslayarak kendisini diğer insanlardan büyük gösterme şeklinde ifade edilebilir.

İnsanın kendisini beğenme ve başkalarından büyük sanma davranışı olan kibrin açığa vurulmasına da tekebbür denir. Kur'an-ı Kerim'de kibrin olumsuz davranış olduğundan bahseden çok sayıda ayet bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kur'an'da kibir anlık duygusal bir patlamadan ziyade kâfirin kalıcı bir özelliği olarak ifade edilir (Izıtsu. 2013: 204). Kibrin olumsuz bir davranış olduğu çok sayıda hadisle de insanlara anlatılmıştır.

Büyükleme, üstünlük taslama ve övünme insanın tabiatında var olan en önemli duygulardan biridir. Bu nedenle sanatçılar kaleme almış oldukları eserlerinde bu duyguyu oldukça sık işlemişlerdir. Divan şairlerinin şiirlerinde ele aldıkları en önemli konulardan biri de büyükleme ve kendini övmedir. Bu tema genellikle kaside ve mesnevi gibi türlerin fahriye bölümlerinde karşımıza çıkarken kimi zamanda şairlerin bu temayla kaleme almış oldukları hususî şiirlerle de karşılaşılabilir. Leyla Hanım'ın mahlas beyitleri üzerine yapılan bu çalışmada şairin kendisiyle ilgili sahip olduğu en önemli duygulardan birinin büyükleme ve övünme olduğu görülmektedir.

Bu duyguyla ilgili seçilen mahlas beyitlerinin çoğunda şairin kendisiyle övünme, kendini başka şairlerle kıyaslayıp

⁶ Büyükleme, üstünlük taslama, övünme için bk. (G.6\6), (G.24\5), (G.30\6), (G.44\7), (G.100\8), (G.118\5),

kendini onlardan üstün tuttuğu görülmektedir. Seçilen beyitlerde şairin şiiri ve şairliği hakkındaki düşüncesini görmek mümkündür.

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde daha önce söylenmemiş sözler söylediğini dile getiren şair bu sözleri halden anlamayanlara verip kendisi insanlara maskara edemeyeceğini söylemektedir. İkinci beyitte ise kendisinin asrın sultanının hazinesi olduğunu söyleyen şair zamandan kendisine ettiği eziyete bir son vermesini istemektedir. Son beyitte ise şair zamanın büyüklerinden birine seslenerek kendisini kapısından çevirmemesini çünkü onun özelliklerini medh edebilecek kabiliyette bir şair olduğunu söylemektedir.

Tâze güftârımı agyâra virüp de Leylâ

Kendimi mashara-i nâs idemem sultânım (G.77\5)

(Leyla söylenmemiş şiirlerimi halden anlamayanlara verip de sultânım kendimi insanların maskarası edemem)

İtmesün bu rütbe Leylâ'ya ki bir devrân cefâ

Ben ki kenz-i şâh-ı 'asrım aña itmez mi 'ikâb (K.2/17)

(Leyla'ya zaman bu derece bir eziyet etmesin ki ben asrın padişahının hazinesiyim eziyete bir son vermez mi?)

Redd eyleme bâbîñdan o bî-çâreyi zîra

Leylâ seni vasf itmede şâ'irdir efendim (G.73\5)

(Efendim o çaresiz (Leyla'yı) kapından geri çevirme çünkü Leyla seni övmekte şairdir)

SONUÇ

Divan şairlerinin takma ad olarak kullandıkları mahlas beyitleri bir beyit olmanın ötesinde kendileri hakkında önemli bilgiler verdikleri kısımlardır. Şairlerin kimliklerini, benliklerini ve benliklerine duydukları saygıyı ortaya koydukları bölüm mahlas beyitleridir. Bu sebeple mahlas beyitlerinde ortaya konulan duygu, düşünce, durum ve yaşanmışlıklar direkt şairin şahsı hakkında bilgiler içermektedir.

Divan şiirinin az sayıda kadın şairleri arasında ismini edebiyat tarihine yazdırmış olan Leyla Hanım'ın mahlas beyitleri incelenerek kendisini nasıl anlattığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Derinlemesine bir düşünce ile ele alınıp incelenmesi gereken mahlas beyitleri siyasi, dini, sosyal, edebi ve daha birçok konuda oldukça fazla malzeme barındırmaktadır.

Özellikle mahlas beyitlerinin farklı bir bakış açısıyla incelenmesi ve yorumlanması şairlerin düşünce ve duygu dünyası hakkında önemli bilgilerin elde edilmesi konusunda yardımcı olur. Bu çalışma 19. yüzyıl şiir geleneği ve gelenek içerisinde yetişmiş bir kadın şairin duygu ve düşünce dünyası hakkında kapsamlı bir bilgi edinme imkanı sağlar.

Orijinalliği yakalamaya çalışan divan şairi benlik duygusunun dehlizlerinde kaybolarak geleneğin kendisine sunmuş olduğu çerçeve içerisinde şairlik yeteneğini kullanırken psikolojik sıkıntılarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu tehlikenin zirvesinde ise yaratıcı olma düşüncesi yer almaktadır.

Övünme geleneğiyle birbirine taban tabana zıt olan acz ve fakr kültürü, hat, ebrû başta olmak üzere diğer geleneksel güzel sanatlarda kendisini çok net şekilde ortaya koyarken divan şiirinde fahriye geleneği buna engel olmuştur. Divan şiirinin başlangıç aşamasında daha mütevazı olan şairler 16. yüzyılda kendi şairlik kudretini ön plana çıkarmaktadır. 17. yüzyılda Sebki-Hindî Akımı'nın etkisiyle yükselen şairlerin kendini övme durumu özellikle Nefî ile bir "benlik" psikolojisine dönüşür. Bu durum 19. Yüzyıl divan şiirinde de varlığını devam ettirir.

İki ana başlık ve on iki alt başlıktan meydana gelen çalışmada Leyla Hanım'ın mahlas beyitlerinden benliğini nasıl ifade ettiğini ve kendisini nasıl tanımladığı incelendi. Görüldü ki İslâmî kültürle beslenmiş bir çevre içerisinde yetişen Leyla Hanım inancı gereği tevazu sahibi, Allah'a karşı kendini alçaltan bazen de bir hiç sayan karakter sergilese de şairin kişilere ve olaylara karşı güçlü bir benlik algısına sahip olduğu görülür. Leyla Hanım manzumelerinde sevgiliye ve topluma kendini anlatma, kendine has yönlerini ortaya koyma, sahip olduğu şairlik yeteneğiyle övünme gibi duygularını dile getirir. Şairin bu tavrı mahlas beyitlerinde daha net bir şekilde görülür.

KAYNAKÇA:

Ahmet Rifat (1975). *Tasvî-i Ahlâk-Ahlâk Sözlüğü*. [Baskıya Haz. Hüseyin Algül]. İstanbul: Tercüman Yayınları.

ARSLAN, Mehmet (2003). *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi.

ARSLAN, Süleyman (2006). "Farklı Soyutlama Düzeylerinde Benlik Temsilleri -I- : Bireysel Benlik ve Kolektif Benlik ya da 'Ben'lik ve 'Biz'lik". *Türk Psikoloji Yazıları*. 9 (18): 81-99.

Bahar-Özkan, Bahanur (2022). "Mahlas Beyitlerinde Fahriye: Fehîm-I Kâdim Divanı Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*. 15 (86): 48-61.

BAYMUR , Feriha (1995). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi .

BUDAK , Selçuk (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

ÇELEBIOĞLU, Âmil (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul. 586

ÇİFÇİ, Ömer (2017). "Hâtimetü'l- Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)", <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> [18.02.2023].

ÇULHAOĞLU, F. Gülşen (2009). *Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

DEMİREL, Gamze (2019). "Klasik Türk Şiirinde "Aşk" Başkadır". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 5 (4): 587-595.

DEVELLIOĞLU, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

EVİS, Ahmet (2020). "Güven Turan'ın Dalyan Romanında Benlik Arayışı". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. C. 12 (24): 01-32.

GEPREM, Ahmet (2018). "Mahlas Beyitleri Bağlamında 17. Yüzyıl Gazellerinde Benlik". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

HAKSEVER, İbrahim (2019). "Divan Şiirinde Bir Ahlaki Değer Olarak Tevazu". *Diyanet Aylık Dergi*. 339: 66-67.

HAMACHEK, D. E (1995). "Ergen Benliğinin Psikolojisi ve Gelişimi". *Ergenliği Anlamak*. (Eds.) J.F. Adams (Yayına Haz.: Bekir Onur, Çev. Ö. H. Ersever) Ankara: İmge Kitabevi.111-152.

İPEKTEN, Haluk (1996). "Gazel". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 440-442.

İZUTSU, Toshihiko (2013). *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. İstanbul: Pinar Yayınları.

KALKIŞIM, M. Muhsin (2010). "Klasik Şâirde "Benlik" Psikolojisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY*

Armağanı, 3 (15): 138-150.

KIMTER, Nurten (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

KOLA, Fatma (2016). "Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle)". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 2 (2): 67-94.

KÖKNEL Özcan (1999). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

KURNAZ, Cemal (1996). "Gönül". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZTÜRK, Yaşar (1993). *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

PEKER, Hüseyin (1993). *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayınları.

Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

TOKMAKOĞLU, Gürsel (2012). *Benlik, Bilinç ve Vicdan*. İstanbul: İz Yayıncılık.

UÇAN, M. Hilmi (2018). "Bir Değer Yargısı Olarak 'Vakar' ve 'Kibir' Bağlamında Güray Süngü'nün 'Kibir' Adlı Öyküsünün Göstergibilimsel Çözümlemesi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 20 (2): 155-164.

ÜNVER, İsmail (2003). "Leylâ Hanım". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 107.

YILDIZ, Murat (2006). "Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23: 87-126.